

เจ้าจอมมารดาทับทิม

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย

เมื่อเอ่ยนาม ทับทิม ตำแหน่งเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายคนคงจะนึกไปถึงนวนิยายเรื่องแอนนาและพระเจ้ากรุงสยาม ที่นาง Margaret Landon ได้เขียนขึ้นจากเค้าโครงหนังสือเรื่อง The English Governess at the Siamese Court และเรื่อง The Romance of the Harem ที่นางแอนนา เลียวโนเวนส์ครูหม่อม,ชาวอังกฤษ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดว่าจ้างให้เข้ามาสอนภาษาอังกฤษในพระราชสำนัก เมื่อ พ.ศ. 2405 ได้เขียนขึ้น

ในนวนิยายเรื่อง แอนนาและพระเจ้ากรุงสยามได้กล่าวถึงเรื่องเจ้าจอมที่ชื่อ ทับทิม เป็นเด็กสาวอายุเพียง 16 ปี ไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับบิดามารดา ได้ถูกเกณฑ์เป็นคณางานชนอิฐทุบดินพร้อมกับสามีชื่อแดง ที่วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพบนางเป็นครั้งแรก เมื่อเสด็จไปประกอบพระราชพิธีฝังลูกนิมิต พระองค์ทรงติดพระทัยในความงามของทับทิม จึงมีผู้จัดการนำทับทิมเข้าถวายตัว ซึ่งก็เป็นทีโปรดปรานยิ่งกว่าเจ้าจอมคนอื่น

เจ้าจอมทับทิมยังคงคิดถึงนายแดงผู้สามีซึ่งได้บวชเป็นพระ จำพรรษา ณ วัดราชประดิษฐาจนได้เป็นพระครูเรียกกันว่า **พระครูปลัด** และมักได้รับนิมนต์เข้ามาบิณฑบาตภายในพระบรมมหาราชวังเนื่อง ๆ

จนวันหนึ่ง เจ้าจอมทับทิมเห็นเป็นโอกาสเหมาะจึงปลอมตัวเป็นเณรติดตามไปอยู่กับพระครูปลัดที่วัดราชประดิษฐา ภายหลังมีผู้จับได้ ทั้งสองถูกตัดสินประหารชีวิต ด้วยการ**เผาทั้งเป็น**

ในเรื่องได้กล่าวถึงบทบาทของนางแอนนาว่า เป็นผู้มีส่วนรู้เห็นในการตัดสินประหารชีวิต ด้วยการเข้าไปทูลขอให้ทรงผ่อนผันโทษทัณฑ์ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ

ปัจจุบันเป็นที่รู้กันแน่ชัดแล้วว่า นวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นโดยอาศัยฉากและชีวิตผู้คนในพระบรมมหาราชวัง ประกอบเข้ากับจินตนาการอันฟุ้งซ่านของผู้เขียน เพราะจากหลักฐานที่

ปรากฏนั้นเจ้าจอมที่ชื่อทับทิม ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีถึง 3 ท่าน แต่ละท่านล้วนแล้วแต่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่า เป็นธิดาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งสิ้น และมีได้มีเรื่องราวเค้ามูลตั้งที่นางมาร์กาเรตได้กล่าวไว้ในข้อเขียนของนางเลย คือ

เจ้าจอมทับทิมท่านแรกเป็นธิดาของ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิม รับราชการสนองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาตาคั้งยังทรงครองเพศสมณะเป็นที่โปรดปรานถึงแก่กล่าวกันว่า ทรงเลี้ยงนายเพ็งประดุจบุตรบุญธรรม เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงจึงถวายทับทิมธิดาอันเกิดแต่ท่านหุ่ให้เป็นเจ้าจอม ครั้นเสด็จสวรรคต เจ้าจอมทับทิมได้กลับมาอยู่กับบิดา ภายหลังได้วิวาห์มงคลกับพระยาราชประพันธ์ (สุดใจ)

เจ้าจอมทับทิมท่านที่ 3 เป็นธิดาของพระยาราชสุภาวดี (ปาน) ซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่สืบเชื้อสายมาแต่ขุนนางรามัญที่ตามเสด็จสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อคราวประกาศอิสรภาพจากพม่ามีบุตรหลานรับราชการสนองพระเดชพระคุณทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในมาโดยตลอดมิได้ขาด พระยาราชสุภาวดีเองก็ได้เข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงถวายธิดาชื่อทับทิมให้ไปเป็นเจ้าจอม ภายหลังเมื่อเสด็จสวรรคต เจ้าจอมทับทิมท่านนี้ได้เข้ารับราชการเป็นเสมียนหลวงผ่านในในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าจอมทับทิมท่านที่ 2 เป็นธิดาพระจันทรภูษิต (อยู่ วัชรโทย) สืบเชื้อสายมาจากข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตรัสเล่าถึงต้นสกุลพระจันทรภูษิตว่า เป็นผู้อัญเชิญพระกลดกันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขณะทรงดำรงอิสริยยศ เป็นเจ้าพระยาจักรี เมื่อครั้งอะแซหุ่่นก็ขอตัวคราวสงครามไทยพม่า พ.ศ. 2318 มีบุตรหลานเข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณ ตลอดมาทุกรัชกาลจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระจันทรภูษิตข้าราชการสำนักกรมพระภูษามาลา ได้ถวายธิดาชื่อทับทิม เข้ารับราชการในพระราชสำนักฝ่ายใน ตำแหน่งเจ้าจอม และได้มีชีวิตเป็นปกติตลอดมาจนสิ้นอายุขัย

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า เรื่องราวที่นางมาร์กาเรตแต่งขึ้นโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องจากนางแอนนา นั้น จึงน่าที่จะเป็นเรื่องราวที่เกิดจากจินตนาการของนางทั้งสอง การที่ให้ชื่อ เจ้าจอมว่าทับทิม นั้น อาจเป็นชื่อที่คุ้นเคยเพราะได้ยินเสมอ ๆ ก็เป็นไปได้

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของเจ้าจอมทับทิมในนวนิยายเรื่องนี้ นางแอนนาที่น่าที่จะเขียนขึ้นจากบุคลิกของใครสักคนหนึ่งที่น่าจะเคยรู้จักและเกี่ยวข้องกับ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ และแวดวงข้าราชการสำนักฝานใน

มรสตรีผู้หนึ่งซึ่งน่าที่นางแอนนาจะนำลักษณะของท่านมาผสมผสานเข้ากับจินตนาการบรรยายออกมาเป็นภาพเจ้าจอมทับทิมในนวนิยายของนาง สตรีผู้ที่มีลักษณะใกล้เคียงและน่าที่นางแอนนาจะสนใจ ก็คือ **เจ้าจอมมารดาทับทิม ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**

นางแอนนาได้บรรยายถึงรูปโฉมเจ้าจอมทับทิมว่า เป็นสตรีที่มีความงามเป็นเลิศและในเรื่องได้กล่าวเกี่ยวเนื่องกับ เจ้าจอมมารดาเที่ยง ว่ามีหน้าที่ดูแลและจัดการนำเจ้าจอมทั้งหลายขึ้นฝ้าถวายงาน ซึ่งเจ้าจอมมารดาเที่ยงได้ปรับทุกข์กับนางแอนนาถึงเรื่องเจ้าจอมทับทิมว่า ยังเป็นเด็กนั้นก็มักจะหลีกเลี่ยงการเข้าฝ้าถวายงาน ด้วยการขอหลบไปแอบซ่อนตามที่ต่าง ๆ ทำความลำบากใจให้แก่ผู้มีหน้าที่ดูแลเป็นที่ยิ่ง

แต่ในเรื่องของความเป็นจริงนั้นเจ้าจอมมารดาทับทิม และเจ้าจอมมารดาเที่ยง มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเป็นพี่น้องร่วมบิดาเดียวกัน คือ เป็นธิดาพระยาอภัยนริศกามาตย์ (ดิศโรจนดิศ) ข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าจอมมารดาทับทิมเกิดเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2400

ด้วยเหตุที่บิดาเป็นข้าหลวงเดิม และมีพี่สาวรับราชการเป็นพระสนมเอกอยู่ในพระราชสำนัก คุณทับทิมจึงมีโอกาสถวายตัวเป็นข้าราชการตั้งแต่อายุได้เพียง 6 ปี โดยพักอาศัยอยู่กับเจ้าจอมมารดาเที่ยงผู้พี่สาว

คุณทับทิมเป็นเด็กที่มีรูปร่างหน้าตาตามกิริยามารยาทเรียบร้อย คุณท้าววรคณานันท์ (หุน) ครูผู้ฝึกละครในพระราชสำนัก พิจารณาเห็นว่าแววความงามและหน่วยก้านที่แสดงถึงความฉลาดเฉลียว จึงขอรับไปอบรมเลี้ยงดูอย่างลูกหลาน คุณทับทิมจึงได้ไปพำนักอยู่กับคุณท้าววรคณานันท์ และได้ฝึกหัดละครตั้งแต่วัยเด็ก

เพราะความที่เป็นเด็กเรียบร้อยสงบเสงี่ยมมีสติปัญญาอ่อนไหวฉลาดเฉลียวสามารถเริ่มเรียนวิชาการละครได้อย่างรวดเร็วจึงเป็นที่รักใคร่ของคุณท้าววรคณานันท์ ซึ่งก็ได้ถ่ายทอดวิชาการละครให้อย่างเต็มความสามารถและยังขอให้ **เจ้าจอมมารดาลูกจันทร์** ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยผู้เป็นครูฝึกละครอาวุโสและ **เจ้าจอมอรุณบุษบา** ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เชี่ยวชาญการละครเป็นเยี่ยมในสมัยนั้นช่วยกันฝึกอบรมคุณทับทิมจนเก่งกล้าสามารถกว่าละครเล็ก

รุ่นเดียวกัน และได้เคยออกแสดงถวายต่อหน้าพระที่นั่ง เมื่อปลายรัชสมัยได้รับคำชมเชยว่างามทั้งท่า
รำและงามทั้งรูปร่างหน้าตา

ในช่วงเวลานี้เองเข้าใจว่านางแอนนาคงเคยเห็นคุณทับทิม นางแอนนามักจะมาเยี่ยมเยือน
เจ้าจอมมารดาเที่ยงฐานะคนสนิทสนมคุ้นเคยกันเสมอๆ

คุณทับทิมแม้จะอยู่ในวัยเพียง 10 ปีแต่ก็มีวิแววว่าความงามเป็นเยี่ยมหน้าที่นางแอนนาคง
จดจำประทับใจไว้ในใจจน 5 ปีต่อมาเมื่อลงมือเขียนเรื่อง The Romance of the Harem ถึงหน้าที่จะ
ได้นำความงามและชื่อของคุณทับทิมตลอดจนเรื่องราวของเจ้าจอมมารดาเที่ยงมาผสมผสานกับ
จินตนาการของนางบรรยายออกมาเป็นเรื่องราวอันเหลือเชื่อดังกล่าว

แต่อย่างไรก็ตามชีวิตจริงของเจ้าจอมมารดาทับทิมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวก็ได้ดำเนินมาอย่างราบเรียบและยาวนานดังปรากฏหลักฐานต่อมาว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตนั้นคุณทับทิมมีอายุเพียง 11 ปี ได้เข้ารับราชการเป็นละคร
หลวงต่อมาเป็นที่เลื่องลือถึงความงามและความสามารถพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งเจ้าจอม

เจ้าจอมมารดาทับทิม ดำเนินชีวิตอย่างง่าย ๆ เจียบๆ ไม่ได้มีความทะนงตนว่าเป็นคนงาม
คนเก่ง หรือเป็นเจ้าจอมที่มีสมัครพรรคพวกล้วนใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทเป็นจำนวนมาก คือมีทั้งพี่
น้องร่วมบิดาเดียวกันที่เข้ามาถวายตัวรับราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในและมีพระโอรสพระธิดาอัน
ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาพี่น้องกันหลายพระองค์ หรือแม้แต่จะได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า
พระราชทานเครื่องยศยกขึ้นเป็นชั้น**พระสนมเอก** แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้เจ้าจอมมารดา
ทับทิมประพฤติปฏิบัติตนผิดแผกจากเดิม ยังคงความเจียมสงบระมุนละม่อมและอ่อนโยนเสมอต้น
เสมอปลาย

สมเด็จพระยามหาราชานุภาพทรงกล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่และอุปนิสัยของเจ้าจอม
มารดาทับทิมว่า “...ได้ยินแต่คนชมอยู่เสมอ ว่าท่านเป็นผู้มีอัธยาศัยดี ไม่มีใครเกลียดชัง มีแต่คนชอบ
ทั้งวัง และว่าท่านทำราชการด้วยความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมาก...”

หน้าที่สำคัญที่สุดที่เจ้าจอมมารดาทับทิมถือปฏิบัติเคร่งครัดและทุ่มเททุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต
ให้ก็คือการอภิบาลพระเจ้าลูกเธอทั้ง 3 พระองค์ได้แก่

พระองค์เจ้าชายจิริประวัติวเรช (จอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุร
เดช) ประสูติเมื่อพ. ศ. 2419

พระองค์เจ้าหญิงประเวศวรสมัย (พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประเวศวรสมัย) ประสูติ พ. ศ. 2422

พระองค์เจ้าชายวุฒิไชยเฉลิมลาภ (พลเรือเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร) ประสูติพ.ศ 2426

แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานเอกสารว่า เจ้าจอมมารดาทับทิม มีบทบาทใดๆ ในการอภิบาลพระเจ้าลูกเธอทั้ง 3 พระองค์ แต่จากความสำเร็จในพระชนม์ชีพ ของพระเจ้าลูกเธอของพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ ก็น่าที่จะสะท้อนให้ประจักษ์อย่างชัดเจน คือการเลี้ยงดูอบรมของมารดาดังเช่น ความสำเร็จในพระชนม์ชีพของจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชพระโอรสพระองค์ใหญ่ ที่ทรงประสบความสำเร็จในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การเข้ารับราชการ ตลอดจนชีวิตส่วนพระองค์ ดังจะศึกษาได้จากพระประวัติของพระองค์ดังนี้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชมีพระนามเดิมว่าพระองค์เจ้าจิริประวัติวรเดช ทรงเป็นพระราชโอรสรุ่นแรกที่โปรดให้เสด็จไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ ขณะนั้นทรงมีพระชนมายุเพียง 9 พรรษานับว่าน้อยกว่าพระเชษฐาร่วมรุ่นอันได้แก่พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์และพระองค์เจ้าประวัติวิวัฒน์มณฑล แต่ทรงมีพระวิริยะอุตสาหะ มีทรงย่อท้อในการที่จะศึกษาหาความรู้ให้เท่าเทียมกับพระเชษฐา จนได้รับความเชื่อถือและไว้วางพระราชหฤทัยให้เข้าทรงศึกษาวิชาทหารในประเทศเดนมาร์ก ซึ่งก็ทรงรู้และเข้าพระทัยในฐานะของพระองค์เป็นอย่างดีว่าทรงเป็นเหมือนทูตสันถวไมตรีที่จะเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศเดนมาร์กและประเทศไทยให้แน่นแฟ้น ซึ่งก็จึงประสบผลสำเร็จด้วยทรงเป็นที่รักใคร่ของพระเจ้าคริสเตียนแห่งดินและพระบรมราชินีและทรงสนิทสนมพระบรมวงศานุวงศ์แห่งประเทศเดนมาร์กทุกพระองค์

ขณะที่ทรงศึกษาอยู่นั้น ก็ส่งได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นราชทูตพิเศษแทนพระองค์ เสด็จไปงานพระราชพิธีต่าง ๆ เช่นงานบรมราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้านิโคลาสที่ 2 แห่งประเทศรัสเซีย และงานรัชฎาภิเษกของพระเจ้าออสการ์ที่ 2 แห่งสวีเดน เป็นต้น

นอกจากจะทรงเป็นเยี่ยมด้านการศึกษาแล้วยังทรงเป็นพระราชโอรสที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงภาคภูมิใจพระทัยในพระจริยวัตรอันงดงามดังปรากฏความในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถลงวันที่ 14 พฤษภาคม 116 ความตอนหนึ่งว่า

“...ฉันเพิ่งลงมาจากสะพานแต่เห็นจะเป็นสวัสดี เป็นผู้เห็นก่อน เขาฮูเร และคำนับได้ความภายหลังว่า จิระจำฉันไม่ได้เลย ว่าถ้าพบกลางถนนจะไม่รู้จักว่าใครทีเดียว แต่เช่นนั้นยังต้องถามเป็นนานฉันต้องบอกเรื่องชั้นของแม่เล็ก คือเขากราบบาทด้วย ฉันก็เหวตามแบบ...”

และเมื่อเสด็จกลับประเทศไทยสมเด็จพระนางเจ้าสุภมาลมารศรี พระอัครราชเทวีก็ทรงชื่นชมในพระจริยวัตรอันงดงามของพระองค์ดังที่ทรงพรรณนาไว้ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์พระราชโอรสความว่า

“...แม่ได้พบองค์จรัสวันนี้ สังกตฤทธิยาท่าทางไม่มีฝรั้งติดมาเลย เป็นไทยเรียบร้อยที่แท้ ๆ แม่ออกรักเธอมากทีเดียว...”

นอกจากจะส่งชื่นชมในพระจริยวัตรแล้วสมเด็จพระนางเจ้าเรื่องทรงพอพระทัยในพระอุปนิสัยของพระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดชถึงแก่ทรงมีพระประสงค์ให้พระโอรสมีพระอุปนิสัยตั้งนั้นบ้าง

“...แม่มีความประสงค์อยู่อย่างหนึ่งซึ่งต้องการมานาน ดูเหมือนจะได้บอกมาครั้งหนึ่งเมื่อคราวที่จะกลับหนาก่อนนั้นแล้ว ยิ่งได้เห็นของบุหรี่ยุคกรรณหลวงนครไชยศรีฯ ถวายเมื่อกลับจากยุโรป เทียนนี้ ก็ยังมีความปรารถนาที่จะให้ลูกมีของถวายมากขึ้น...”

และเมื่อเสด็จเข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณด้านการทหารนั้นก็ทรงทุ่มเทกำลังทั้งพระวรกายและพระปรีชาสามารถในอันที่จะสร้างรากฐานความมั่นคงให้แก่กองทัพไทยดังที่สมเด็จพระยาตำราจนาทรสเกล้าไว้ว่า

“...การต่าง ๆ ที่ได้จัดขึ้นในทหารบกให้เป็นคุณประโยชน์แก่สยามราชอาณาจักร ในเวลากรรณหลวงนครไชยศรีฯ ทรงบัญชาการนั้นยากที่จะพรรณนาให้ถ้วนถี่พิสดารได้ ในที่นี้ด้วยเป็นการมากมายหลายอย่างนับตั้งแต่ปีภุญ พ. ศ. 2441 มาจนปีภุญ พ. ศ. 2456 ตลอดเวลา 15 ปีนี้ เป็นเวลาที่ราชการทหารบกได้จัดเปลี่ยนแปลงยิ่งกว่าครั้งไหน ๆ ที่เคยปรากฏมาในพงศาวดาร ว่าโดยย่อคือใช้สร้างกองทัพสำหรับป้องกันกรุงสยามให้มีขึ้นได้จริงในระยะเวลา...”

จากพระจริยวัตร อันงดงามตลอดจนพระวิริยะ อุตสาหะ ในพระภาระหน้าที่ ซึ่งได้แก่ความรับผิดชอบงานราชการในตำแหน่งสำคัญ ๆ คือเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหมและเป็นจอมพลทหารบกซึ่งล้วนแต่เป็นหน้าที่สำคัญอย่างคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างใหญ่หลวงหรือแม้แต่ พระโอรสและพระธิดาอีกสองพระองค์ก็ทรงประสบความสำเร็จในพระชนม์ชีพหย่อนกว่าพระเชษฐาซึ่งก็น่าที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความเอาใจใส่และความสามารถในการบริหารพระเจ้าลูกเธอของเจ้าจอมมารดาทับทิมอย่างแจ่มชัด

ครั้งเมื่อยามที่พระโอรสพระธิดาทรงเจริญวัยถึงเวลาออกวัง เจ้าจอมมารดาทับทิมก็ไม่เคยละเลยหน้าที่ของมารดาที่ดี ด้วยการออกไปเป็นธุระดูแลจัดการเรื่องการรั้วการวังให้กับพระโอรสทั้งสองพระองค์จนเมื่อทรงมีพระชายาเข้ามารับผิดชอบแล้ว จึงปล่อยให้เป็นเรื่องภายในครอบครัวโดย

ไม่เข้าไปก้าวกายเกี่ยวข้องกับอาการปกครองวังของพระโอรสและพระชายา แต่ยังคงทำหน้าที่ของมารดาที่ดี คือ ไปเยี่ยมเยียนเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขช่วยเหลือในยามจำเป็น เช่น ครั้งที่กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรงหมกมุ่นคร่ำเคร่งอยู่แต่งงานในราชการมีทรงนำพาต่อพระสุภาพพลานามัยจนประชวร แม้พระชายาจะได้ทรงขอร้องและเจ้าจอมมารดาทับทิมจะได้กล่าวตักเตือนก็ไม่มีผล เจ้าจอมมารดาทับทิมซึ่งไม่เคยจะกราบทูลขอร้องสิ่งใด แต่ด้วยความรักและห่วงใยพระโอรสสุดหัวใจ จึงกราบทูลร้องทุกข์ต่อพระบรมราชสวามีมีขอให้ทรงว่ากล่าวตักเตือนพระราชโอรสให้ทรงคำนึงถึงพระสุภาพบ้าง

แต่ความที่ทรงมุ่งมั่นกับพระภารกิจเพื่อให้ลุล่วงอย่างประโยชน์แก่บ้านเมืองโดยเร็วนั้น ทำให้มักทรงลืมเลือนพระราชดำรัสตักเตือนเนื่อง ๆ จนพระวรกายมีอาเจียน ทน จึงประชวร และสิ้นพระชนม์ในวัยอันไม่สมควรคือเมื่อพระชนมายุเพียง 37 พรรษา

เจ้าจอมมารดาทับทิมได้รับความเศร้าโศกที่สุดในชีวิตในระยะเวลาห่างกันไม่นานนั้นคือครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อพ.ศ. 2453 และในพ.ศ. 2456 ก็ต้องสูญเสียพระโอรสพระองค์ใหญ่ แต่ด้วยความที่ท่านเป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตมาอย่างเรียบง่ายเรียบง่ายสงบ ยึดมั่นในพระบวรพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ท่านจึงสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยมีทุกข์ร้อนจนเกินแก้กำลัง และในกาลต่อมาท่านก็ยังสามารถบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์และเป็นที่ยกย่องแก่คนที่เกี่ยวข้องทั่วไปอีกด้วย

ในบั้นปลายแห่งชีวิต นอกจากการบำเพ็ญบุญกุศลแล้ว เจ้าจอมมารดาทับทิมมักใช้เวลาส่วนใหญ่กับการท่องเที่ยวตามหัวเมือง ทั้งนี้ เพื่อพักผ่อนอิริยาบถและเพื่อสุขภาพพลานามัย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าเรื่องการท่องเที่ยวของเจ้าจอมมารดาทับทิมว่า

“...ลักษณะการเที่ยวของท่านนั้น ถ้ามิใช่ทางไกลเช่นไปไทรโยคถึงที่ไหนที่ท่านเห็นสบาย เช่นที่บางปะอิน ก็มักจอดพักอยู่ที่นั่นนาน ๆ ลงเรือเล็กไปตามทุ่ง เทียบเก็บผักน้ำต่าง ๆ หรือมิฉะนั้นไปเที่ยวซื้อหาเครื่องอาหารตามบ้านราษฎรมาทำครัวเลี้ยงพวกบริวาร เวลาพักอยู่ใกล้วัดก็ชอบไปทำบุญแลฟังเทศน์ ไม่ยอมให้ใครรับรองอย่างเป็นทางการ...”

เจ้าจอมมารดาทับทิมมีอายุยืนนานถึง 82 ปีจึงป่วยด้วยโรคชราถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2481

นี่คือเรื่องราวชีวิตของเจ้าจอมมารดาทับทิม ซึ่งเป็นสตรีที่น่าจะมีข้อมูลให้นางแอนนาเสียว โนเวนส์นำไปสร้างเป็นบุคลิกของเจ้าจอมทับทิมในนวนิยายของนางมากที่สุด

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เป็นการป้องกันแต่เพียงชื่อเท่านั้น เรื่องราวในส่วนอื่น ๆ กล่าวได้ว่าเป็น
จินตนาการอันพิงซ่านของนางแอนนาเพียงประการเดียว
